

Ірина Маноха,
д. психол. наук, професор,
Східно-Європейський Інститут Психології
(Україна–Франція)

**РЕСУРСИ ПОТЕНЦІЙНОГО «Я»:
ЗАСОБИ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ЯК ПРОТИДІЯ НАСИЛЛЮ**

Презентовано низку технологічних моделей, що у триаді засобів ресурсного впливу (освіта – соціальні комунікації – потенціал «Я») можуть сприяти формуванню патернів ненасильницької поведінки індивідуального (чи – соціального) суб'єкта по відношенню до Іншого чи до Інших. Названі технологічні моделі дозволяють створити «інтенціональне поле», що сприяє формуванню індивідуального і соціального патерну поліконгруентної взаємодії суб'єкта зі світом загалом, іншими людьми, зокрема.

Iryna Manokha

**RESOURCES OF POTENTIAL 'I':
MEANS OF INTERNAL AND EXTERNAL INDEPENDENCE
AS COUNTERACTION OF VIOLENCE**

The article features the series of technological models that can contribute to development of non-violent patterns of an individual (or – social) behaviour of person with regard to Other or Others through triad of means of resource impact (education – social communication – potential of "I"). These technological models allow for creating of "intention field" that promotes individual and social pattern of poly-congruent interaction of person with the world in general, and with the others in particular.

Будь-яка насильницька дія примножується новим злом.
Френсіс Бекон

Контекст постановки проблеми протидії насиллю у даній статті постає у сукупності тверджень:

- насилля завжди здійснюється не «кимось» абстрактним і тому завжди прихованим від споглядання, а конкретною людиною (або групою людей) по відношенню до конкретної людини (або групи людей);
- наміри та засоби запобігання насиллю мають носити безпосередньо орієнтований характер – адресований конкретному потенційному суб'єкту здійснення насильницьких дій;
- технології запобігання ненасильницькій поведінці та діяльності мають носити адресний характер за логікою: *суб'єкт – суб'єкт конкретної діяльності – патерн поведінки*, що унеможливило насильницьку дію суб'єкта у конкретному виді (типі) діяльності.

Відшукуючи методологічні та реально-практичні основи для створення (чи то – застосування) *технологій запобігання насиллю*, є доречним не локалізуватися на якійсь окремій методології, або ж – «технологічній школі». Маємо на меті представити низку актуальних і перспективних технологій, що сприяють формуванню *індивідуального і соціального патерну поліконгруентної взаємодії* у триаді засобів ресурсного впливу: *освіта – соціальна комунікація – потенціал «Я» (становлення, саморозвиток, актуалізація)*.

Завдання статті: 1 – презентувати окремі технологічні підходи, реалізація яких у роботі з особистістю створює умови для формування внутрішньої та зовнішньої незалежної (а, отже, – ненасильницької) моделі взаємодії зі світом загалом, іншими людьми – зокрема, 2 – зацентувати можливості презентованих технологій на ресурсах «потенційного Я» – як засобах його актуалізації та «вивільнення».

Обрана триада засобів ресурсного впливу у формування патернів ненасильницької поведінки (рис. 1) окреслює і континуум технологічних моделей і підходів, які будуть презентовані (відповідно до кожного елементу триади).

Йтиметься, як зазначено вище, про «технологічні моделі», а саме – конструктивні поєднання теоретичних постулатів і технологічних розробок на основі цих постулатів, що утворюють цілісний і дієвий конструкт розвивального впливу, орієнтованого на дієві зміни.

Рис. 1. Триада засобів ресурсного впливу у формуванні патернів ненасильницької поведінки

Якщо мати на меті віднайдення й обґрунтування витоків різноманітних та різнорівневих ресурсів потенційного «Я» у констатуванні внутрішньо-психологічних засад *не-насильницьких* дій по відношенню до інших, то шукати їх доведеться не тільки (й не стільки) у внутрішніх хитросплетіннях мотивів, намірів, прагнень, особистісних характеристик та інших елементів психологічного світу людини. Шукати слід на всіх рівнях і щаблях її існування – реально-практичного і діяльного, абстрагованого у і ціннісно-межового (якщо говорити про «контури») і масштаб трансцендентальних поривів «Я»). Особливо, коли йдеться про засоби внутрішньої та зовнішньої незалежності «Я», і не про «незалежність загалом» – чиюсь, не зрозуміло яку, з нечіткою «статурою» й змістом, а про «незалежність «Я» – власну, відчутну у кожній деталі існування й думання, небезпечну й необхідну водночас...

ОСВІТА

Кен Робінсон: Технологічна модель «Трансформації освіти»

СОЦІАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ

Хосе Ортега-і-Гассет: Технологічна модель «Ефективна взаємодія поколінь»

Маргарет Мід: Технологічна модель «Типи культур за ознакою домінування різних поколінь»

Клаудіо Наранхо: Технологічна модель «Запобігання емоційній революції»

ПОТЕНЦІАЛ «Я» (становлення, саморозвиток, актуалізація)

Філіп Зімбардо: Технологічна модель «Де-актуалізація деструктивних імпульсів «Я»

Хосе Ортега-і-Гассет: Технологічна модель «Подолання суб'єктної анонімності»

Клаудіо Наранхо: Технологічна модель «Не-обмеження «Я»

Ірина Манюха: Технологічна модель актуалізації індивідуального потенціалу «Я»

Саме тому – почнемо зі *сфери освіти*. Один з найвідоміших (без перебільшення) англійців сьогодення, **Кен Робінсон**, який є автором моделі трансформації освіти, побудованої і активно пропагованої ним, стверджує потреби такої трансформації [8], покладаючись саме на домінуючі ознаки і потреби нинішньої системи освіти: 1 – ніхто з педагогів не може достеменно знати, як буде влаштований світ вже через 5 років. Тим не менш, ми повинні виховувати дітей, формувати в них навички жити там, про що ми не маємо жодного уявлення; 2 – якщо ми живемо у світі, що постійно змінюється, ми повинні бути готові постійно чититися чомусь новому, оскільки інакше – світ «випередить» нас.

Чому ці моменти пов'язані з проблемою насилля і безпосередньою необхідністю постає шукати серед них засоби формування *не-насильницьких* патернів поведінки і взаємодії загалом? Чи є тут прямий зв'язок?

Перед тим, як дати відповідь, скористаємося метафоричним порівнянням: ви подорожуєте літаком, який здійснює трансатлантичний переліт у невідому вам країну, у невідомий вам часовий та кліматичний пояс, де розмовляють невідомою вам мовою, цінують невідомі речі, очікують від вас – невідомо чого... Вже через певний час ви повинні залишити борт цього затишного літака, де ви були захищені від негоди, особливих вимог до вас (окрім того, щоб бути пасажиром лайнеру) ніхто не висував, а далі – невідомість... Питання: чи будете ви почуватися спокійно і впевнено напередодні очікування невідомого? І ще: як ви будете ставитися до всіх оточуючих, які поки що з вами на борту, у такій же ролі, як і ви, проте вже скоро вони будуть боротися за «місце під сонцем» разом з вами (і, щонайшвидше, – всупереч вам, вашим власним очікуванням і баченням про нього – цього Іншого – місце і роль)? Відповідь – зрозуміла. Невідомість породжує напругу й страх, невпевненість щодо готовності «бути» у цьому очікуваному світі, інтенцію протидіяти суперникові, яким одразу ж стане ваш «сусід з борту Alma Mater». Розмірковування можна продовжувати, проте логіка – зрозуміла. То до якого «майбутнього» сучасна система освіти готує своїх випускників? І чи не «закладає» вона базові засади для *про-агресивної* поведінки, *про-насильницьких* патернів активності вже по суті власних базових принципів?

Далі – *соціальна комунікація та взаємодія*. Поставимо у центр розгляду феномен та реально-практичне втілення «покоління», й торкнемося його на кількох рівнях (не вичерпуючи при цьому всього переліку можливих): 1 – проблема поколінь на рівні «соціумної» взаємодії; 2 – проблема поколінь на рівні родинно-індивідуальної взаємодії.

Хосе Ортега-і-Гассет стверджував, що *покоління* можна порівняти з «караваном», у якому людині відведена роль в'язня і разом з тим таємного добровольця, щасливого своєю участю. Він іде у цьому каравані, відданий поетам-одноліткам, типу жінки, що царював у часи його юності, і навіть тій ході, що була прийнята тоді, серед двадцятип'ятирічних. Іноді повз них проходить інший караван, чужий йому і не схожий на нього зовні, – це друге покоління. Можливо, свято й перемішає їх всіх, але у повсякденному існуванні вони, навіть

зійшовшись, чітко розділені на дві несумісні групи [5, 6]. Отже, покоління – як різні планети, що рухаються своїми орбітами, й хоча утворюють цілісну систему соціуму, співіснують все-таки досить автономно, що вже передбачає потенційні патерни проти-стояння та проти-діяння і є основою насильницьких екстраектів.

З іншого боку – за теорією *Маргарет Мід*, історично сформувалися та існують три типи культур, що зумовлюють той чи інший тип таких стосунків між поколіннями: 1 – *постфігуративна культура*, де діти передусім вчаться у своїх попередників; 2 – *конфігуративна культура*, де і діти, і дорослі вчаться у своїх однолітків; 3 – *префігуративна культура*, де дорослі вчаться також у своїх дітей (ознака сучасного суспільства) [3].

Як пояснити і як зрозуміти, що кожне покоління має й виконує свою історичну місію? Адже як і кожна людина або будь-який соціальний суб'єкт, кожне покоління має своє покликання і призначення. Цим твердженням засвідчується визнання за кожним поколінням певної суб'єктно-історичної ролі, яку воно відіграє в своєму конкретному часі життя та у загальному часі історії людства. Тільки поєднання у сучасному суспільстві потенціалів різних поколінь створює умови для цілісного, продуктивного, ефективного застосування можливостей кожного з них. Тільки в цій інтеграції – перспектива, важлива для всіх, а окрім того – дієва мінімізація *про-насильницьких* поведінкових патернів.

Ще один складник *про-насильницьких* інтенцій на цьому рівні, за *Клаудіо Наранхо*, *емоційна революція*, яку переживає кожна людина упродовж свого життя. Саме вона здатна призвести до «глибинного неврозу», який обмежить вільні можливості розгортання «Я». Причина емоційної революції – викривлення любові як базової та, водночас, вершинної емоції «Я». У чому її сенс та механізм? Все просто: від народження до певного віку маленька людина зустрічає від свого найближчого (і – віддаленого) оточення переважно посмішки, позитивний емоційний фон, прийняття та підтримку, які з часом перетворюються не просто на протилежність, а доповнюються цілою низкою спеціальних вимог, негативних оцінок, агресивних реакцій, тощо. Не маючи можливості усвідомити цей злам, таку різючу зміну – маленька людина переживає період «емоційної революції», в якому і закладаються: недовіра до оточення, очікування «підвоху» навіть від найближчої людини (що ж казати про чужу?), готовність захищатися у відповідь, тенденція «напад – найкращий захист», тощо. Зафіксована, окрім того, на неусвідомлюваному рівні комплексна реакція може стати базою для «*про-насильницького патерну*» вже зростаючої і, врешті-решт, дорослої особистості.

Наступний рівень – індивідуально-психологічний, а отже *рівень потенціалу «Я»*. Кожна історична епоха, кожний період розвитку суспільства постулював відповідні часові моделі актуалізації (розгортання) або ж – згортання індивідуального потенціалу людини. Тим самим реалізувалася домінантна для кожного часу тенденція протистояння деструктивним патернам поведінки людини у соціумі. З часом, домінувати стали саме тенденції згортання, що, зазвичай, не усвідомлюється.

Метафора «згортання індивідуального потенціалу» стає особливо корисною, якщо до неї додати історію про приручення слонів, яку наводить Клаудіо Наранхо слідом за Елісальде. Слоненя, прив'язане за ногу до дерева, поступово, після марних і болісних спроб звільнитися, відмовляється від зусиль в ім'я свободи, щоб уникнути страждань. Навіть коли воно уже виросло у величезного слона, і йому вже нічого не вартує вирвати з коренем дерево, до якого прив'язаний, він нічого не робить [4]. Факт залишається фактом: ми навіть у думках стали подібні цьому слоненяті, й не наважуємося в науці вистрибнути за рамки сучасних теорій, які нині настільки тісні, ніби і призначені рівно для того, щоб зв'язати нас по руках і ногах, і цією нерішучістю ми не тільки поширюємо, а й виправдовуємо своє безсилля. Суб'єктне безсилля – і є базовою основою для патернів насилля – по відношенню до інших, а іноді – й по відношенню до самого себе.

Решта заявлених технологічних моделей, а також інтегрована технологічна модель психологічного впливу щодо запобігання насильницьким поведінковим патернам будуть представлені у наступній публікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маноха И. Человек и потенциал его бытия / И. Маноха. – К., 1995.
2. Маноха І. Психологія потаємного «Я» / І. Маноха. – К. : Поліграфкнига, 2001.
3. Мид М. Культура и мир детства / М. Мид. – М., 1988.
4. Наранхо К. Революция в образовании / К. Наранхо. – М., 2013.
5. Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства / Х. Ортега-и-Гассет // Избранные труды. – М., 1997.
6. Ортега-и-Гассет Х. Идеи и верования / Х. Ортега-и-Гассет // Избранные труды. – М., 1997.
7. Основы психологии / за ред. О. Киричука, В. Роменця. – К. : Либідь, 1995; 2006.
8. Робинсон К. Призвание. Как найти то, для чего вы созданы и жить в своей стихии / К. Робинсон. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2010.
9. Роменець В. Історія психології ХХ століття / В. Роменець, І. Маноха. – Київ, 1998.